

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Adres redactie: ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

Het valt op, dat Salomo zich in bovenstaande spreuk bijzonder sterk uitdrukt. Hij zegt immers niet maar, dat soms of meermalen de weg van een mens recht is in zijn ogen, maar hij zegt dat dit altijd het geval is: elke weg. En Salomo zegt ook niet, dat dit slechts bij bepaalde mensen zo is; neen, het is een algemeen verschijnsel volgens hem. En ten slotte schijnt niet maar elke weg een mens recht volgens Salomo, neen, het is zo in 's mensen ogen; 't is voor die mens blijkbaar een uitgemakte zaak, dat elke weg van hem recht is.

En wanneer we nu het sterke van die uitspraak op ons laten inwerken, dan krijgt dit Schriftwoord dunkt ons een zeer ontdekkende betekenis. Ja, we willen dit eigenlijk nauwelijks geloven, wat hier wordt gezegd. Waar toch komt dit op neer? Wel, de „weg” van een mens is in de Schrift zijn levensgang, zijn levensrichting, zijn levensgedrag, zijn handel en wandel. In Psalm 1 vinden we hiervan een duidelijk voorbeeld. Daar nl. wordt gesproken van „de weg der zondaars”, daar wordt ook gezongen dat de HERE „de weg der rechtvaardigen” kent, maar dat „de weg der goddelozen” vergaat. Hierbij gaat het kennelijk over het levensgedrag van de mens, over zijn levensgang en levensrichting. En is dat dan de „weg” van een mens, dan bedoelt Salomo hier dus te zeggen dat elke levensrichting die een mens kiest, elke levensgang die hij gaat, elke gedragslijn die hij volgt, in zijn eigen ogen altijd recht is. En waar komt dat nu op neer, zoals we vroegen? Wel hierop: Ieder mens meent altijd van zichzelf dat hij alles goed doet. Of, als we 't nog wat sprekender misschien mogen zeggen: Niemand geloofd van zichzelf dat hij een zondaar is.

En nu dan vragen we: Is dat niet een ontdekkende uitspraak van Salomo? Is het niet zo, dat we dit nauwelijks willen geloven? Wij gelovige mensen zijn er toch juist bij grootgebracht dat alle mensen zondaren zijn, niemand uitgezonderd, ook wijzelf niet? Wij geven het toch aanstonds toe juist, dat niet elke weg van ons recht is en dat er aan al onze wegen zonden en gebreken kleven? Zie, op zijn minst achten we dit woord van Salomo veel te algemeen. Laat er dan al eens iemand zijn in wiens hoogmoedige ogen dat zo is, over 't algemeen is het toch anders.

Maar, we zullen dit woord dan toch moeten aannemen, want het staat in de Schrift. En dan betreft het zeker een ontdekkende waarheid: Dat hadden we niet gedacht, dat elke weg van een mens in zijn ogen recht is, oftewel dat ieder mens van zichzelf meent dat hij alles goed doet en dus eigenlijk geen zondaar is.

En zeker, dan moet het toegegeven worden, dat wij als gelovige mensen erbij zijn grootgebracht dat alle mensen, ook wijzelf, zondaren zijn. En ook wanneer iemand mocht willen opmerken, dat hij 't wel concreet heeft meegemaakt, dat iemand eerlijk erkende dat een bepaalde weg die hij gekozen had en gegaan was niet recht was geweest, dan zullen wij dat niet ontkennen. Dat kan heel goed waar zijn. Maar dat doet allemaal niets af van de ontdekkende waarheid van Salomo's spreuk. Want wat is het geval? Wel, wanneer wij als gelovigen erbij grootgebracht zijn, dat alle mensen — en dus ook wijzelf — zondaren zijn, dan is dat geen menselijke mening of stelling die dus in het hart van de mens is opgekomen, maar dan is dat een stelling die aan Gods Woord ontleend is. En wanneer iemand van een bepaalde weg van hem hartelijk erkent dat het een niet-rechte, zondige weg is geweest, dan is die

„Elke weg van een mens is recht in zijn ogen, maar de HERE beproeft de harten”.

Spreuken 21:2

erkenning ook niet te danken aan zijn eigen menselijke hart, maar dan is ook dat vrucht van Gods Woord, dat hem het verkeerde van die weg heeft doen inzien. En daarom blijft waar, wat Salomo hier zegt, dat elke weg van een mens in zijn ogen recht is.

Want wat betekent dat? Wel dit: Wanneer een mens zuiver met eigen, menselijke maatstaven (eigen ogen) te rade gaat en daarnaar zijn weg zoekt, kiest en gaat, dan zal hij vast en zeker zelf die weg goedkeuren. Daartoe is ieder mens van nature geneigd. De weg van een ander durft hij wel verkeerd te noemen, daar heeft hij gemakkelijk, en ook vaak graag, critiek op. Maar wat hij zelf doet, zijn eigen weg, is altijd weer goed en recht. En zelfs nu wij Gods Woord bezitten en de invloed daarvan al van generatie op generatie en van kind af hebben ondergaan, wil dat nog telkens weer blijken. Ontmoet b.v. eens iemand die een conflict of dergelijke met een ander heeft en hij vertelt U daar wat van: Tien tegen één, dat hij 't recht aan zijn zijde heeft, zijn weg is recht, die van de ander verkeerd. Maar had U die ander ontmoet in plaats van hem, en die ander had U dezelfde conflictzaak verteld, opnieuw tien tegen één: zijn weg was recht en die van de eerste verkeerd. En we zien het toch ook telkens weer in kerkelijke moeiten: Welke „partij” U ook hoort, mondeling of schriftelijk: zijzelf heeft gelijk, háár weg is recht, die van de andere is verkeerd. En wie gaat er nu niet onmiddellijk in de verdediging wanneer hij aangesproken wordt over zijn „weg”, al is het nog zo broederlijk, in vermanende, terechtwijzende zin? Zo'n broederlijk aangesprokene zal veelal de vermaner te verstaan geven dat zijn weg recht is, hij heeft geen kwaad gedaan, geen schuld. Zeker, als wij onszelf en anderen ernstig beproeven op het punt dat Salomo hier noemt, dan zullen we 't al duidelijker zien, dat Salomo gelijk heeft. „In zijn (eigen) ogen”, d.w.z. naar de maatstaf van het eigen menselijk hart komt een mens er zelf altijd weer behoorlijk goed af. Inderdaad, de van kind af aan gehoorde en geleerde stelling: „Alle mensen zijn zondaren, ook wijzelf”, is een goddelijke stelling, en bepaald geen menselijke. Nog telkens weer blijken ook gelovige kerkmensen door hun houding in de praktijk deze stelling te huldigen: Laat alle mensen zondaren zijn, ik niet; ik doe het, ook tegenover anderen, altijd weer goed. Precies zoals Salomo zegt onder drijving van de Geest: „Elke weg van een mens is recht in zijn (eigen) ogen”.

En weet U wat daarom zo ontzettend belangrijk is voor die mens, ook voor U en voor mij? Wel, het onmiddellijk aansluitende tweede gedeelte van deze spreuk van Salomo. „Maar de HERE beproeft de harten”. Juist nl. omdat naar 't ontdekkende onderwijs van 't eerste gedeelte het met een mens zo staat van nature, wordt hem in dat tweede gedeelte nu de weg gewezen, ja, op het hart gebonden. „De HERE beproeft de harten”. Want wat betekent dat nu? Houdt dat een waarschuwing in? Op deze wijze: Denk erom bij de weg die

U kiest en gaat dat de HERE U ziet en hoort en dat Hij Uw motieven en diepste roerselen en gedachten kent ('t hart immers)? Inderdaad, dat ook wel, zo'n waarschuwing bevat dat tweede gedeelte ongetwijfeld. Maar dat is, dachten we, toch niet 't enige. Zoals al gezegd, hier wordt de weg gewezen en op het hart gebonden. Namelijk de „weg” van de HERE tegenover 's mensen eigen „weg”, die in het eerste gedeelte wordt genoemd. Salomo verwijst hier die mens van „zijn eigen ogen” náár de HERE. Om te weten of een weg recht is kunnen we nooit bij onze eigen ogen terecht en moeten we daarom nooit met onze eigen ogen te rade gaan. Onze eigen ogen kunnen dat niet beoordelen, volgens onze eigen vertroebelde blik doen we zelf alles alleen maar goed. Om te weten welke weg alleen maar recht is moeten we bij de HERE wezen: Hij beproeft de harten. Dat betekent: Hij kan alleen maar een recht oordeel geven ook over onze diepste motieven, roerselen, gedachten en plannen, waaruit onze levensweg ten slotte voortkomt.

En als dan Salomo die mens, ons allemaal, zo van onze eigen ogen vandaan náár de HERE verwijst, dan wil dat zeggen dat hij ons naar het Wóórd van de HERE verwijst. Want in dat Woord alleen kunnen we Hem vinden en ontmoeten. Uit dat Woord alleen kunnen we ook vernemen hoe Hij de harten beproeft, en naar welke maatstaven. En daarom kunnen we ook alleen uit dat Woord vernemen welke weg voor een mens de rechte is. Zeker, door ons mensen zo aan onszelf te ontdekken wijst Salomo ons met grote kracht en klem naar het Wóórd. Daarop zijn wij, mensen, voor onze „weg”, voor onze levensgang, -richting en -doel alleen en volkomen aangewezen. Naar dat Woord zullen we ons daarom, mede door Salomo hier, iedere dag weer, en ook iedere dag meer met die grote kracht en klem moeten laten verwijzen. Daarbij gewaarschuid zijnde ook door de praktijk, die dit spreukenwoord zo zeer bevestigt. Hoeveel ellende is er al veroorzaakt, ook binnen de kerk, doordat men 't eerste van de spreuk te veel dééd, en 't tweede te veel náliet. Doordat men de eigen weg met de eigen ogen keurde, om hem dan goed te keuren. Terwijl men het Woord daarbij dichtliet. Ook al meende men dan niet zelden dat de blik van het eigen oog tevens de blik van de HERE was. Maar dat gaat zo, wanneer men het Woord dichtlaat en van zichzelf vertrouwt dat men rechtvaardig is en dus ook rechtvaardig ziet.

Zullen we ons dan door Salomo met de kracht en de klem van Spreuken 21:2 van „onze eigen ogen”, náár de HERE-in-zijn-Woord gedurig laten verwijzen? Dat zal dagelijkse bekering — zo U wilt: doorgaande reformatie — zijn van het totale leven.

Ten Post - M. Doornbos

François Mauriac

Vandaag (1-9-1970), op de dag na de spannende gebeurtenissen in Wassenaar, bereikt ons het bericht, dat Mauriac gestorven is. Bijna 85 jaren is hij oud geworden: op 11 oktober 1885 werd hij geboren. Met zijn gezondheid werd het de laatste tijd niet beter; zondag 27 april 1969 was voor hem een slechte dag. Op die datum verloor de door hem zo bewonderde president De Gaulle zijn referendum en op diezelfde dag liep Mauriac door een val een ernstige schouderkwetsuur op. „Een dubbele val, dat is teveel” zei hij, maar hij is met schrijven doorgegaan totdat het werkelijk niet meer ging. Met Mauriac is een van de grootste Franse schrijvers van de 20ste eeuw heengegaan. **Le Figaro**, het blad waarmee Mauriac zulke sterke bindingen had, schrijft op de voorpagina: „Heel de wereld verliest een schrijver, wiens roem alle grenzen had overschreden.”

Mauriac heeft zijn vader niet bewust gekend, deze stierf toen de kleine François nog een kleuter was. Samen met zijn broers en zusters werd hij opgevoed door zijn vrome, enigszins jansenistische moeder, die hij later heeft beschreven in de figuur Blanche Frontenac. Van een geweldige activiteit en een grote veelzijdigheid heeft hij blijk gegeven; tientallen jaren achtereen was hij werkzaam als dichter, biograaf, essayist, journalist, maar vooral als romanschrijver. Politiek engageerde hij zich tegen Franco, tegen Hitler tijdens de oorlog en daarna voor generaal De Gaulle. Aan erkenning heeft het hem niet ontbroken: in 1933 werd hij gekozen tot lid van de Académie Française (meer dan 40 leden telt deze hoge letterkundige instelling van Frankrijk nooit) en in 1952 werd hem de Nobelprijs voor de literatuur toegekend. Veel van zijn romans zijn ook in het Nederlands vertaald.

Het eerste wat opvalt, als men nader kennis neemt van Mauriacs werk, en dan in het bijzonder van zijn romans, is het feit dat hij zichzelf duidelijke beperkingen heeft opgelegd, die men als volgt kan aangeven: hij is een Rooms-Katholiek schrijver, wiens romans zich vrijwel uitsluitend afspelen in de omgeving van Bordeaux en in de kringen van de grootgrondbezitters. Nagenoeg nooit treden in zijn werken Protestanten op en zijn beschrijvingen van grote steden, met name van Parijs, zijn bepaald niet het beste geslaagd. Ook waagt hij zich slechts zelden aan het schilderen van andere milieus dan dat, waarin hijzelf is opgegroeid: de rijke bourgeoisie (vooral bestaande uit wijnbouwers, zoals de naam Bordeaux al aanduidt). Van deze beperktheid heeft men de schrijver wel eens een verwijt gemaakt; hij zou, zo werd beweerd, hierdoor zijn doel — het bestuderen van de mens in de ruimste zin van het woord — niet ten volle bereikt hebben.

Hiertegen is wel iets in te brengen. In de eerste plaats is het zeer twijfelachtig, of Mauriac beter geslaagd zou zijn, als hij voor ons personen ten tonele gevoerd zou hebben afkomstig uit kringen, die hijzelf niet goed kende. Maar daar komt nog iets bij: de mens als zodanig verandert niet essentieel met de uiterlijke omstandigheden. Als men hem wil bestuderen in zijn zieleleven en zijn daaruit te verklaren reacties, doet het er weinig toe, of het een fabrieksarbeider betreft of een hertog. Beiden zijn mens en daar gaat het om. Wie zou overigens durven ontkennen, dat een man als Racine uit de 17de eeuw (door Mauriac zeer gewaardeerd) een groot kenner was van het hart van de mens? Toch zijn diens personages vrijwel uitsluitend mensen van koninklijke bloede. Het wil er dan ook bij ons niet in, dat bovengenoemde beperkingen een verarming zouden betekenen van het oeuvre van Mauriac. Trouwens, al zou hij iets verloren hebben in de breedte, in de diepte heeft hij het ruimschoots teruggewonnen.

Wat is nu het onderwerp, dat in alle romans van deze schrijver terugkeert en dat hij ons zo duidelijk mogelijk voor ogen wil stellen? De mens? Ongetwijfeld, maar daarin verschilt hij niet van andere schrijvers. Hij beschrijft de tegenstelling van zonde en genade, van vlees en geest, van Mammom en van God. Zijn grote onderwerp is het contrast tussen natuur en genade of bovennatuur, een zaak, die zo'n belangrijke rol speelt in het R.-K. denken. Mauriac is een groot pessimist en een groot optimist tegelijk. Dit lijkt vreemd. Zijn boeken maken een sombere indruk, steeds wint de natuur het van de genade, althans zo lijkt het. Lees maar „**De paden der liefde**”: het verhaal van een jonge man, die in een losbandig leven voortdurend zijn eerste nederlaag in de liefde tracht te wreken op anderen. Thérèse Desqueyroux, de gifmengster, wist zelf niet, wat haar bevoog, toen zij haar man trachtte te doden.

„Waar beginnen onze daden?” zo luidt voor Mauriac de meest klemmende vraag en hij stelt die ook aan ons. In het vervolg op deze roman, **Het einde van de nacht**, kost het Thérèse schier bovenmenselijke moeite om niet weer, nu in figuurlijke zin, een gifmengster te worden en het geluk van haar dochter te vernietigen. En wat te denken van **De adderkluwen**, het monsterlijke dagboek van een grijsaard, die schrijft hoe hij gedurende bijna een halve eeuw zijn vrouw en kinderen heeft gehaat? Hij wil, dat bij zijn dood zijn op geld beluste familieleden in de brandkast alleen dit dagboek zullen vinden! Huiveringwekkend is het leven van Gabriel Gradère in **De zwarte engelen**, een van de zeer weinige boeken, waarin Mauriac een moord beschrijft. Dieper wegzinken in de modder dan deze Gabriel is nauwelijks denkbaar.

„Schrijf nu ook eens over deugdzame mensen”, zei men tegen Mauriac, maar hij moest antwoorden: „Ik verknoei altijd mijn goede mensen”. In het laatstgenoemde boek heeft hij het geprobeerd, maar er kwam niets van terecht. **De zwarte engel** zou het eerst heten, de ene goede priester, maar het werden zwarte engelen, door de duivel bezeten mensen, en de priester kwam op de achtergrond. Eén keer is het hem min of meer gelukt: **De Frontenacs** vormen een gezin van mensen, op wie heus wel het een en ander is aan de merken, maar die door liefde en nu eens niet door haat worden bezielde. De Franse titel luidt dan ook **Le mystère Frontenac**. De rol, die het kwaad speelt in het leven, is voor Mauriac een grimmige ernst, bijna overal is het even zwart en somber.

Mauriac een pessimist? Ja. Maar concludeert hij tot de wanhoop? Beschouwt hij het leven als een chronische desillusie zonder meer, als een eenzaam avontuur en verder helemaal niets? Nee. Gelukkig niet. De wanhoop heeft niet het laatste woord, het laatste woord heeft God. De mens is een verliezer, maar God is de winnaar, dat laat Mauriac zich niet ontnemen. Daar ligt zijn optimisme. Geen ondiep en oppervlakkig gejubel, de grimmige ernst blijft, maar de nacht is niet absoluut. En zo wint de genade het toch nog van de natuur: het einde van het leven betekent het einde van de nacht, zegt de stervende Thérèse; Gabriel Gradère beëindigt zijn leven als een christen en de oude Louis, die er geen ogenblik aan heeft gedacht, dat zijn vrouw ook vóór hem kon sterven, wiens hart al evenzeer een adderkluwen is als zijn gezin, valt de pen uit de hand, als hij in plaats van „haat” het woord „liefde” gaat neerschrijven. Zo vinden ze hem; hij heeft het geheim gevonden. Wij zien zelfs op het dorre gelaat van deze oude man in dit sombere relaas een lichtstraal vallen, een zwakke weliswaar, maar toch moet ook hier de duisternis het verliezen van het licht.

Men kan vragen, of we hier soms te maken hebben met goedkope bekeringsverhaaltjes, waarin ons een onchristelijk leven wordt beschreven, dat door toepassing van enig vernuftig kunst- en vliegwerk van de schrijver met een christelijke dood „bekroond” wordt. Wij geloven het niet; de toon waarin Mauriac zijn romans schrijft, is daar bepaald niet liefelijk genoeg voor. Bovendien heeft hij daarvoor te lang moeten vechten tegen wat hij zag als verderfelijke en fatalistische jansenistische invloeden, die via zijn moeder, maar ook door Pascal en Racine tot hem gekomen waren. Hij heeft zich daarvan bevrijd, maar het heeft moeite gekost.

Een andere vraag heeft Mauriac eveneens intens beziggehouden: kon hij de manier verantwoorden, waarop hij het kwaad beschreef? Leidde hij zijn lezers op deze wijze niet in verzoeking? Of moest hij definitief de pen neerleggen? Hij meende van niet, als de bron maar gezuiverd werd, zodat degenen die dronken niet ziek werden. De verantwoordelijkheid zag hij niet alleen bij de auteur, men kan ook met slechte bedoelingen lezen, de lezer is eveneens verantwoordelijk, hij helpt mee met het scheppen van het kunstwerk. Weliswaar betreft het hier een door de verteller geleide „schepping”, maar deze zal bij elke lezer weer anders zijn. Zo kan men van een literair werk zonder lezers moeilijk zeggen, dat het een kunstwerk is. Het zwaarst weegt voor Mauriac echter wel de overtuiging, dat de romancier het leven moet beschrijven zoals hij meent, dat het is en niet zoals hij zou willen, dat het was. De opvoeder die denkt, dat het kwaad niet bestaat, als hij het maar verzwijgt, begaat een grote fout. Mauriac bleef schrijven.

Nu kan men zich ook afvragen, of er van Mauriacs werken niet een goede invloed uitgaat. Het is wel zijn bedoeling de gelovigen te sterken, de ongelovigen te trekken en de huichelaars te geselen, maar in de moderne literatuurtheorie vindt men de bedoeling van de schrijver niet meer belangrijk: het gaat om het bereikte effect. De vraag of hij hierin werkelijk geslaagd is, zal iedere lezer voor zichzelf moeten beantwoorden; wij voor ons menen van wel. Maar wat Mauriac kenmerkt is, dat dit vanuit het negatieve gebeurt. Zijn getuigenis staat bij voorbeeld tegenover dat van een man als Paul Claudel; deze laat fier zijn boodschap klinken, massief en positief, de wereld door. Zoiets zoekt men bij Mauriac tevergeefs; het geluid dat hij laat horen is schuchter en bescheiden. Hij laat zien hoe het niet moet, waar het heengaat met een wereld zonder God. Pascal sprak van de ellende van de mens zonder God; deze woorden kon Mauriac niet vergeten. Schrijvers als Mauriac houden ons een spiegel voor; als wij daarin durven kijken — maar daar is wel moed voor nodig! — zullen wij onszelf herkennen.

Mauriac twijfelt niet aan het uiteindelijke heil van zijn personages: de Zoon des Mensen is gekomen om te zoeken en te redden, wat verloren was. **Ce qui était perdu** is de titel van een van zijn romans. Thérèse Desqueyroux worstelt met haar lot, zij kan niet tegen haar slechte neigingen op. Voor haar is het voldoende, zegt Mauriac, dat zij **neen** zegt. Verder kan zij uit zichzelf niet komen, de genade zal haar verder helpen. Deze genade is niet de ontkenning van de zondaar, zegt Mauriac, zij is zijn hulp. Zij helpt hem om weer zichzelf te worden. De zondaar is namelijk de negatie van zichzelf, hij is eerder lelijk dan slecht. Zo komen we met deze schrijver natuurlijk — hoe kon het ook anders? — terecht bij de semi-pelagiaanse grondtoon van het R.-K.-denken; de mens is niet dood, maar ziek; hij heeft geen wedergeboorte nodig, maar hulp. **Hier** ligt dan ook ons grote bezwaar tegen Mauriacs visie: is het voldoende, dat de zondaar **neen** zegt tegen zijn lot? Wij weten wel beter: hij moet **ja** zeggen tot God.

Mauriac wordt beschouwd als een vernieuwer van de Franse roman. Die vernieuwing bestaat hierin, dat hij kans gezien heeft een fusie tot stand te brengen tussen de uitgangspunten van twee zeer vermaarde voorgangers in de wereldliteratuur, die heel weinig gemeen hadden. Daar was eerst in de vorige eeuw de Franse schrijver Honoré de Balzac, door velen gezien als de grondlegger van de moderne roman. Hij heeft typen geschapen, die als het ware een bepaalde hartstocht illustreerden. Op deze wijze worden persoon en karakter samengevat in één enkele passie, bij voorbeeld de gierigheid. De schrijver legt dan een karaktertrek onder zijn microscoop en gaat die zeer sterk vergroten. Mauriac had een geweldige bewondering voor Balzac, maar meende toch, dat deze methode de mens geen recht deed. De mens is immers meer dan één passie. Dat was de les, die Mauriac leerde van Dostojefski. Deze auteur laat ons de mens zien als een chaos, als een universum vol tegenstrijdigheden, waarvan men alles kan verwachten. Mauriac zag als de opgave van de romanschrijver om het ene te doen en het andere niet na te laten. De romanfiguren mogen door hun schepper niet opgesloten worden in één passie; zij moeten hun vrijheid behouden.

Overigens is er zo het een en ander te doen geweest over die vrijheid van de personen in het werk van Mauriac. De Franse wijsgeer Jean-Paul Sartre is het met zijn werkwijze volkomen oneens. Toen Sartre 35 jaar was (in 1939) heeft hij Mauriac (toen 54 jaar en op het toppunt van zijn prestaties) in een buitengewoon fel artikel aangevallen. Dit artikel, opgenomen in de bundel **Situations I**, eindigt met de woorden: „God is geen kunstenaar en de heer Mauriac al evenmin”. Hoe komt Sartre ertoe deze merkwaardige woorden neer te schrijven? Het is bekend, dat het probleem van de vrijheid een grote rol speelt in de existentiële filosofie van de atheïst Sartre; hij is van mening, dat het bestaan van God niet te rijmen valt met de vrijheid van de mens. En dit heeft ook te maken, zo zegt hij, met de romantiek. Want wat is het geval? Alvorens zich tot schrijven te zetten, heeft Mauriac het levenslot van zijn personages vastgesteld. De auteur is dus als een almachtig en alwetend God, die harten en nieren proeft, voor wie geen geheimen bestaan. En bleef het daar nu maar bij. Maar Mauriac, gaat Sartre verder, licht de lezer bovendien te pas en te onpas in over zijn figuren. Als er bij voorbeeld staat: „De moeder wist niet, dat de dochter dacht...”, dan roept Sartre uit: „Wist zij dat niet? Laat dat vooral geen bezwaar vormen; de heer Mauriac zal het ons wel vlug even vertellen!” Sartre moet niets hebben van een alwetend schrijver, die de lezer inlicht, en niet van een almachtig schrijver, die zijn personen niet vrij laat blijven.

In een artikel over Faulkner schrijft Sartre (ook in **Situations I**), dat het nodig is te vragen naar de metafysica van de auteur, als men diens romantiek wil verstaan. En in **Qu'est-ce que la littérature** (hoofdstuk IV) lezen we, dat Sartre de Voorzienigheid niet alleen wil verjagen uit zijn leven, maar ook uit zijn boeken. Daarom had een man als Mauriac hem zo weinig te vertellen. Maar nu dringt zich wel een vraag op: gaat het nu om de metafysica van de auteur Mauriac of om die van de criticus Sartre? Die twee verschillen immers volkomen van elkaar. Sartre heeft God uit zijn leven weggevoeld en daarmee is hij al in zijn prille jeugd begonnen. In **Les mots** (p. 83) beschrijft hij, hoe hij als kind eens speelde met lucifers en een kleedje verbrandde. Op dat moment voelde hij, dat God bestond. Zijn blik rustte op hem. „Toen heb ik drie keer krachtig gevloekt; Hij heeft mij nooit meer aangekeken”.

Wij schreven al, dat we het niet in alles met Mauriac eens kunnen zijn, maar van één ding nemen we dankbaar nota: deze schrijver gelooft wel in het bestaan van God. Voor hem is Hij onmeetbaar in meedogen voor zijn schepselen, van wie hij weet wat ervan te verwachten is, gedachtig zijnde dat zij stof zijn. Kan het mooier worden uitgedrukt dan met de woorden, die Mauriac zelf schrijft in het voorwoord van **Souffrances et bonheur du chrétien**? „Voor de Zoon des Mensen bestaat er geen hopeloos geval; niets is te laag voor God, als Hij zich neerbuigt”.

Over een pop-festival

Op het fraaie eiland Wight, bij de zuidkust van Engeland, is eind augustus weer een pop-festival gehouden. Het is een kolossaal spektakel geworden. Uit vele landen van Europa waren volgens de kranten zo ongeveer een half miljoen pop-pers en pop-sters naar dit paradijselijke oord getogen. Een enorme vlakte was behalve met zittende en liggende feestgangers ook overdekt met ontelbare tenten en slaapzakken, één- en tweepersoons.

Zoals men weet gaat het in zo'n festival om het creëren van een stuk ideaal mensenleven. Een leven radikaal verschillend van dat waarmee we in de huidige rotte samenleving — het door de pop-gangers en -gangsters zo hartgrondig verfoeide „establishment” opgescheept worden. Op zo'n popfestival dompelen de pop-jongens en pop-meisjes zich enkele dagen — en nachten! — met een door niets en niemand belemmerde „vrijheid”, in een leven van louter „peace” en „love” en „communication”. Zo moet deze happening een voorproefje geven van de nieuwe samenleving, de heilstaat, de hemel op aarde waarop alle progressieven hopen en die zij met alle energie proberen te verwerkelijken.

Er zijn aan zo'n popfestival als Wight beleefde wel enkele kanten die bijzondere aandacht verdienen.

In de eerste plaats deze dat dat grote feest georganiseerd werd door een stel slimme jongens die dat karwei allesbehalve uit louter idealisme ondernamen! Het was, anders gezegd, ook een brok keiharde business.

In Rotterdam liep de zaak wat die business betreft helemaal scheef. Daar hadden de organisatoren van de onderneming namelijk niet voor afdoende omrastering van het feestterrein gezorgd. Met als gevolg dat duizenden van het festijn gingen profiteren zonder de — zeer hoge — entreeprijs te betalen. Deze handigheid — men kan ook zeggen: diefstal — scheen voor duizenden feestgangers niet in strijd te zijn met het leven van „vrede”, „liefde” en „communicatie” dat men in het Kralingse bos zou verwerkelijken. Maar de managers van de zaak haalden een dikke strop.

Op Wight had men deze zaak naar men meende veel beter aangepakt. Daar was het speelveld voor de nieuwe mensen met hoge schuttingen van de buitenwereld afgeschermd. En er waren een aantal schijnwerpers opgesteld om lieden die onder beschutting van de duisternis het pop-heiligdom wilden binnen dringen te ontmaskeren. Een krant schreef dat je met het oog op deze maatregelen onwillekeurig aan een concentratiekamp ging denken.

Maar toch liep ook op Wight de zaak, wat de revenuen van het theater betreft, de organisatoren helemaal uit de hand. De bazen van het spel maakten namelijk een fatale geografische fout. Ze hadden er zich geen rekenschap van gegeven wat het betekende dat aan de zuidkant van de enorme, rechthoekige arena zich een steile heuvel verhief die een schitterend uitzicht bood op wat op de vlakte aan de voet ervan voorviel. Op deze heuvel legerden zich al heel gauw glunderend en joelend een vijftigduizend popfeesters. Hun riante plaats bood een ideale gelegenheid om gratis te kijken en te luisteren naar alles wat op het feestterrein beneden hen gebeurde. Deze profiteurs konden er ook de vuren stoken die bij een pop-feest horen. En zo moesten de organisatoren met machteloze woede toezien hoe hun een slordige miljoen gulden aan plaatskaarten door de neus werd geboord. De enige wraak die de zo bedotte leiders van het spel op deze onderduikers konden nemen was het bij avond richten van felle zoeklichten op de heuvelbezitters, zodat hun in ieder geval dan het uitzicht op de feestviering werd belemmerd.

Een andere zaak die de aandacht trok was

het optreden van de instrumentale en vocale artiesten. Dat vormt het hoogtepunt van het theater. Onder deze kunstenaars staan dan weer de pop-zangers en -zangeressen vooran. Ze trakteren de tienduizenden speciaal op protestsongs. Dat zijn liederen en gezangen waarin op hartstochtelijke wijze geraasd wordt tegen de diepe verdorvenheid van onze alleen maar producerende en consumerende maatschappij waarin alles draait om het vuile geld.

Uiteraard waren ook voor het festival van Wight een aantal van de sterren op dat gebied uitgenodigd. Het sprak ook vanzelf dat ze dolgraag kwamen. Was het voor hen niet een unieke gelegenheid om de boodschap waarvan ze bezeten zijn in het hart van duizenden over te dragen? Welke profeet zou niet huiveren van geluk als hij de kans krijgt de waarheid die in zijn ziel brandt, ja, waardoor hij verteerd wordt, aan honderdduizenden tegelijk, en dat nog wel „life”, te verkondigen?

Het sprak natuurlijk vanzelf dat deze kunstenaars ook enige vergoeding moesten hebben voor hun graag verleend aandeel in het grootse feest. Kunstenaars zijn ten slotte ook mensen en daarom moeten zij ook eten en drinken. En zo bedongen de zangers en zangeressen van Wight dan ook een bescheiden bedrag voor hun optreden. De bekende Amerikaanse ballade-zangeres Joan Boaz vroeg voor haar medewerking aan de manifestatie niet meer dan het sommetje van tweehonderdduizend gulden. Voorts zou ze het zeer op prijs stellen als ze tijdens het feest de beschikking kreeg over een riante villa waarin ze zou kunnen uitrusten gedurende de tijd dat ze niet behoefde te zingen. En ze wilde ook graag dat ze steeds per helicopter vice versa van het feestterrein naar haar tijdelijk home zou worden gebracht. Dit waren de bescheiden voorwaarden van Joan Boaz. En de protestzanger Donovan was niet minder bescheiden dan zijn vrouwelijke collega.

In Wight waren zoals vanzelf spreekt ook jongens en meisjes uit Nederland. De delegatie uit ons land was zelfs de grootste van het vaste land. Ruim zeventienhonderd man. De meesten waren per speciale trein aangevoerd. 't Ging voor een koopje: 139 gulden uit en thuis, een festival ticket inbegrepen. De reis verliep overigens niet zo voorspoedig. In de Londense ondergrondse raakten er nog al wat uit de koers. En hoewel de reis als „geheel verzorgd” was aangekondigd ontbraken de lunchpakketten. Maar voor een leniging van deze smart zorde een royaal gebaar van de Ned. Veren. voor Sexuele Hervorming. Deze organisatie verstreekte namelijk aan alle jongelui gratis condooms. Een bijzondere meevaller was ook dat de grenscontrole zeer oppervlakkig was. Daarom werd van de grote hoeveelheid hasjes die de feestgangers hadden meegenomen niets gevonden. En dat was maar gelukkig, want op Wight was deze drug erg duur, liefst acht gulden per gram.

Zo vierde men op Wight het pop-festival, het morgenrood van de grote nieuwe dag. De dag waarop de mensen eindelijk echt vrij, echt gelukkig, echt mensen zullen zijn. Een krant schreef van het grandioze spektakel: Iedereen op het immense met tenten bezaaide veld deed even lief als consumptief. De consumptie bestond uit pop, pot en sex, in deze volgorde.

Dit was de proeftuin van het komende paradijs, de voorhof van het definitieve woonhuis der mensheid. En als zo de portalen zijn hoe zullen dan de zalen zijn!

C. Veenhof - Kampen

Een heer is een vent - komma

Bij een definitie — zo werd ons ter schole moeizaam bijgebracht — gaat het om een ruime begripsomschrijving, welke gevolgd wordt door een nauwere bepaling. Neem bijvoorbeeld een definitie voor een vuilnisman. „Wat is een vuilnisman?” vraagt iemand u. Antwoord: „een vuilnisman is een man”, stop. De definitie is niet af. Want dat een vuilnisman geen vrouw is wisten wij van stonde aan. Die omschrijving is alzo te ruim, hoewel niet onjuist. Nog eens: „een vuilnisman is een man”, zei u... en nu verder. „Een vuilnisman is een man komma die vuilnis ophaalt”. Prachtig, door de laatste beperkende bepaling is de vuilnisman uit de verf gekomen. De definitie is tot stand gekomen. We zien de vuilnisman voor ons.

Tweede voorbeeld: wat is een heer? Gevraagd wordt niet: wie is een heer? Maar de vraag luidt: wát is een heer? Daar kunt u talloze antwoorden op geven. Wijlen Lord R. Baden Powell schreef een hoofdstuk over onze zindelijkheid van lichaam, hart en denken, welke volgens hem een onlosmakelijke drieëenheid vormen. En, aangezien zindelijkheid meer in de stoffelijke dan in de gevoels- of denkwereld ligt, betrok hij die zindelijkheid meteen maar op zijn eigen lichaam en dat van zijn lezers. Hij begon zijn definitie dus met: „een heer is een vent” — komma. Tot zover was er weinig tegen in te brengen, behalve dat de definitie nog maar half klaar was. Een definitie heeft iets van een baby: met de helft is de kous niet af. Baden Powell moest zijn begrip heer dus nader bepalen. En om elk misverstand af te snijden en om tevens het beste begrip voor zindelijkheid te bereiken besloot hij zijn definitie met: „een heer is een vent, die zelfs de nagels van zijn tenen verzorgt”. Zo, dat was duidelijk. Iedere vent kan nagels aan zijn tenen hebben, maar wil hij een heer zijn, dan moet hij deze kleine details verzorgen. Definitie af — zij het wat gechargeerd, teneinde het doel te bereiken. Maar so what! Is de overdrijving niet de stemverheffing des schrijvers? Nu dan.

Toch zou ik nog wel een andere definitie van een heer willen geven. En dat hebt u al lang begrepen, anders had u tot zo ver niet gelezen. Baden Powell schreef op dat ogenblik over zindelijkheid, iets dat in zijn tijd aandacht nodig had. Een ander, man van deze tijd, zou een heer heel andere kenmerken toerekenen. Vandaag, nu heel de wereld een seksuele wereld schijnt te zijn, komen de divergenties der geslachten direct op de voorgrond, wanneer je een definitie voor een heer vraagt. Dat wil zeggen dat je vandaag een heer ziet als een schepsel, welks tegenhanger dame heet. En om nu een goede definitie van de heer te vinden, die zijn heer-lijke eigenschappen ten aanzien van zijn tegenspeelster zo helder mogelijk weergeeft, kunnen we nota bene alweer bij Baden Powell terecht. Want ook op dat punt schreef deze idealist een welgeschapen volzin neer. Luister: „een heer is een vent — komma — die een dame niet voortdurend laat merken dat ze vrouw is”.

Hebt u dat? Daar zit toch wel het nodige in, nietwaar? Symmetrie, logica, slagvaardigheid, omkeerbaarheid, ethiek, zelfs sex als het moet, maar vooral een verrijnd levensniveau.

Stel u even voor dat nog geen halve eeuw geleden zulk een prozaische wet op papier kwam: een heer laat een dame niet voortdurend merken dat ze vrouw is. Leest u die

zin nog eens over? Niet als een stukje halfantiek, maar als een eerlijke levensregel! Zulk een definitie kon alleen in de post-victoriaanse tijd ontstaan, en dan in het brein van een der laatste adellijke geesten van deze eeuw. In Frankrijk overigens gold deze zin als een grofheid. Daar behoorde het — zei me een kenner van beide landen — toen al tot de bon ton, om in een gesprek met een dame voortdurend op de grens van *élégance* en *flirtation* te balanceren. (Hebt u opgemerkt, welk woord frans en welk woord engels is?) In Spanje gaat dat nog weer anders. Daar blijft een jongeman op straat stilstaan om de graties van zijn voorbijgangster te bezingen. Gaat zij nergens op in — en zo is een spaanse — dan blijkt, dat hij dit ook niet verwachtte. Maar pas op, wanneer u met uw vrouw door Spanje wandelt; onze vrouwen zijn hier wellicht niet tegen bestand.

Kortom: wie tegen een franse dame beleefd wil zijn, brengt haar attracties spelenderwijs ter sprake, te beginnen bij de onstoffelijke natuurlijk. Wie in het engels beleefd is, verspilt geen aandacht aan de bekoorlijkheden van zijn tegensprekerster, maar (laten we zeggen) hij veronderstelt die als vanzelfsprekend, tot het tegendeel blijkt. En zo min een heer over de das van een andere heer spreekt, zo min spreekt hij over de schoonheid van een dame — tenzij dan onder zeer bijzondere verhoudingen. Overigens (nog een taalkundig geintje) in het engels zegt men: „dames en heren” — maar in het frans zegt men: „heren en dames”...

Jawel, en nu is het verder geen taalkundige kwestie meer, die we puzzelenderwijs oplossen. Nu zitten we midden in het sociale probleem van vandaag, in het probleem van de „vrije omgang der sexen”. In grootmoeders tijd lag dat nog simpel. Toen „gedroeg een vrouw zich als een dame”, wilde ze haar plaats waard zijn; toen dwong een man ontzag af, door „als heer op te treden”. Werd dat laatste betwijfeld, dan sprak men van „een als heer gekleed persoon”, of „een als dame vermomde Vultumarin”. Maar dat alles ligt vandaag anders.

Om te beginnen het onderscheid der geslachten. Naarmate deze tegenstelling meer geaccentueerd, gecultiveerd en geëxploiteerd wordt — naar die mate vallen de kenmerken in kleding, taal en gedrag weg. Vrouwspersonen lopen in lange broeken, in broekpakken en in korte pantalons; zo al in rokken dan in minirokken. Manspersonen lopen in zijden flodderbloesjes, nauw-aangesloten broeken, lokken en krullen, kettinkjes, riempjes, armbandjes en voorts alles wat u aan een kerstboom denken kunt. Ze onderscheiden zich zo weinig mogelijk van hun vriendinnen. Hun haargroei is zowat van dezelfde lengte, de een investeert alleen wat meer kapperskosten dan de ander. De woordenschat, de intonatie, de cynische trekjes, ja zelfs de klank van de stem wordt gemeenschappelijk bezit. Men leeft in gemeenschap van kenmerken. Een amerikaans geestelijke, die onlangs een huwelijk zou inzegenen maar de twee niet uit elkaar kon houden, vroeg nederig: wil een van u beiden de bruid kussen? Jongens krijgen een weezoete stem — meisjes spreken hard, luid en ruw. De man geneert zich een he-man te schijnen, de vrouw schaamt zich voor haar vrouwelijke deugden.

Deze gelijkgeschakeling zo zijnde volgt de vraag: waarom zou dan een man nog heer

moeten zijn? Als een vrouw geen dame wil zijn? En die vraag schijnt redelijk, wanneer het zwakke geslacht smaalt: „van mijn hoeft et niet!” Een vrouw, die even veel wil verdienen als een man; die niet meer dan vijftig procent van het huiswerk wil doen; die het kinderen-krijgen genoeg vindt en het kinderen-opvoeden aan haar vriend (of de maatschappij) overlaat; die as het effe kan heel die ellende met kinderen-en-zo vermijdt; die in de maatschappij en in de beroepen, de functies en de medezeggenschap geen haar wil onderdoen voor andere schepsels — mits ze maar geen dame hoeft te zijn — moet die van haar gezellen nog eisen dat ze heer zullen zijn? Jawel, een heer in het wégverkeer; maar in bed een mannetje astublieft.

Liggen de zaken niet zo? Misschien wel. Maar desalniettemin en evenwel nochtans willen we het woord heer nog maar niet uit het woordenboek schrappen. Wie niet verder dan deze na-oorlogse periode van notoire cultuuraafbraak ziet zou de koers kwijtraken. Maar om uitzicht te krijgen moet je soms even klimmen; en hoe hoger je klimt des te ruimer wordt je horizon.

Want kijk: het woord heer is al erg oud! In de middeleeuwen had men heren, knechten en vrouwen. Nu even de juiste volgorde daargelaten blijkt wel, dat er ook toen verschil in rang bestond tussen heren en „vrouwen”. En eigenlijk is deze onderscheiding zo oud als de zondeval. Want van toen af was het lot van de vrouw: haar man te begeren en in smart kinderen voort te brengen. En het lot van de man werd van oudsaf omschreven: zweten om de kost te winnen en heersen over de vrouw.

Ai, dat is een gevoelig plekje. De man zou tiran mogen zijn en de vrouw zijn slavin? Pardon, dat zegt de Bijbel niet; dat zeggen alleen de pasha en de souteneur. Maar in elk beschaafd land wordt een heerser gerespecteerd, vooral wanneer hij goed regeert. En in elk beschaafd land wordt aan de vrouw, die in de zwakste positie is geplaatst, de meeste eer gegeven. Een heer ontziet zijn vrouw, respecteert „de” vrouw; kijk naar Salomo, die zijn moeder aan zijn rechterhand plaatste. Een goede vrouw kan zelfs haar huwelijk met een goddeloze man „heiligen”, als ze maar uitgerust is met een nederige en zachtmoedige geest. Zegt de Bijbel.

Er is onder jongens vaak beweerd: je kunt met een meisje net zo ver gaan als ze toestaat. Vandaar dat moeders haar dochters inscherpen: je moet niets toestaan voor je heel zeker van je zaak bent. Maar is dat wel billijk? Is dat het standpunt van een heer? Dan komt immers in feite de verantwoordelijkheid voor de verhoudingen uitsluitend op de vrouw te rusten, zijnde de zwakste van de twee. Dan is de jongeman geen heer — maar een profiteur.

We moeten nu maar even vergeten, hoe de toestanden vandaag tijdelijk zijn. Dat meisjes alleen maar uitdagen, haar vrouw-zijn zo goedkoop mogelijk te grabbel gooien. Dat jongens zich haasten om maar te bewijzen dat ze „man” zijn, en zich niet voor schut laten zetten. Er is een geslacht, zei Agur, dat brutaal van oogopslag is, maar dat zich de tijd niet gunt, zijn smeerlapperij af te wassen. Onzindelijk van lichaam, van gedachten, van gevoelens. Hoe was het ook weer: „een heer is een vent, die zelfs de nagels van zijn tenen verzorgt”. Met dergelijke details begint de zindelijkheid van denken, gevoelen en handelen! En dan moet u nagaan, aan welke twee euvels een ontstellend groot aantal jongemannen voor de militaire dienst wordt afgekeurd: wegens gebreken aan benen en ogen, zei een officieel rapport onlangs. U moogt deze medische termen van mij vertalen met: ze kunnen nog niet op hun benen staan en hebben nog niet geleerd uit hun ogen te kijken.

Vervolg op pag. 177 - 1e kol. onderaan

D. W. L. Milo - Vierhouten

Als goden sterven

(II)

Ik eindigde de vorige maal met de vraag of het verhaal van de tussenwezens, waarvan volgens Dr De Graaff in zijn boek „Als goden sterven” met betrekking tot psalm 82 sprake is, in wezen niet een mythologisch verhaal is. Dr De Graaff noemt op blz. 45 van zijn boek zelf het woord mythe. Hij zegt dan: „De geschiedenis van het tussenwezen, dat de westerse cultuur beheerst heeft, beschrijven, is eigenlijk hetzelfde als een analyse van die cultuur geven. Het is mogelijk om deze geschiedenis in verschillende vormen te beschrijven. Men kan onmiddellijk mythisch spreken over tussenwezens. Men kan hetzelfde ook historisch beschrijven. De ene wijze van spreken moet de andere aanvullen. De mythische beschrijving zonder de historische analyse kan in het fantastische blijven steken. De historische analyse zonder het mythische spreken blijft oppervlakkig. Wij trachten daarom van beide vormen gebruik te maken. Degene, die door een tijdgebonden visie het mythisch spreken niet verstaat, kan deze mythe als beeldspraak opvatten. Ook dan kan iets van het wezenlijke, waarvan dit boek spreekt, doorkomen. Om de bovengenoemde uitspraken over de dood van het tussenwezen te bevestigen, is in de eerste plaats een uitgebreide historische analyse noodzakelijk. Deze historische analyse moet echter steeds met het mythisch spreken verbonden worden. De analyse moet beginnen met een onderzoek naar de wortelen van de westerse beschaving. De westerse cultuur is voortgekomen uit een aantal culturen. Nagegaan moet worden welke invloeden deze culturen op de onze hebben gehad. Het is daarom niet de bedoeling om een karakteristiek van die culturen te geven, maar wel om datgene erin te ontdekken wat van invloed op onze cultuur is geweest”.

In die zin opgevat komt het mythische dus niet op zichzelf te staan.

Het woord mythisch zou dan ook „vertaald” moeten worden en zoiets als „getuigend” moeten betekenen. Men zou kunnen zeggen, dat Dr De Graaff zich op bijzonder dichtelijke wijze uitdrukt. Hij gebruikt zijn exegese van psalm 82 inzake de tussenwezens dan ook om een analyse te kunnen geven van de crisis, waarin de westerse cultuur zich bevindt. Wat overigens naar mijn smaak niet wegneemt, dat de nieuwe exegese van deze 82ste psalm als zouden de culturen door nationale goden in de zin van bestaande goddelijke tussenwezens worden geregeerd, aanvechtbaar blijft.

Wie is nu die gestorven god van het Westen? Dr De Graaff stelt, dat de westerse cultuurcrisis in diepste wezen de crisis van het Christendom is. De god van het westen is

niet, aldus de auteur, de God van Israël, zoals het Christendom eeuwenlang heeft verkondigd. Nietzsches uitspraak „God is dood” is dan ook niet een uitspraak over de God van Israël, maar over het tussenwezen, dat de westerse cultuur eeuwenlang heeft geleid. Dit tussenwezen nu is gestorven. En dit wezen is gestorven omdat de God van Israël ook over deze god het doodvonnis heeft uitgesproken. De god van het westen is veroordeeld, omdat hij de barmhartigheid in zijn gebied heeft verwaarloosd, omdat hij zonder vermaan toeliet, dat onmenselijkheid heerste, aldus de auteur. Dit alles heeft dan volgens de schrijver van het boek ontzettende consequenties. Het tussenwezen bemiddelde in alles. Ook dus inzake de relatie met de God van Israël werd door het tussenwezen bemiddeld. Nu dit tussenwezen dood is, betekent dat, dat wij, hoewel de God van Israël leeft, steeds minder relatie krijgen met de allerhoogste God. Het is echter, aldus Dr De Graaff, nog steeds mogelijk, dank zij de schatten van de traditie, in werkelijk contact met de God van Israël te komen; uit overlevering dus. Het boek, dat getuigt van de God van Israël werd in het westen ingevoerd en de Bijbel werd ook alleen gelezen door bemiddeling van het tussenwezen, dat is in dit geval, zegt Dr De Graaff, het commentaar van het tussenwezen. De kerk heeft de Bijbel altijd gelezen en toegestaan te lezen middels de exegese van de traditie. De traditie was het commentaar, dat door het tussenwezen gedictieerd en gedeclareerd was. En voorts: Hoewel de reformatie tegen deze gang van zaken geprotesteerd heeft, was haar praktijk niet veel beter dan die van het Rooms Katholicisme. Ook de reformatie las op den duur de Schrift aan de hand van de traditie of anders uitgedrukt: zij gebruikte, zij het niet volledig, een commentaar van het tussenwezen.

Ik hecht weinig waarde aan de exegese van psalm 82, zoals Dr De Graaff die geeft. Ik zou voor tussenwezen iets anders willen noemen en dan blijf ik in de geest van het boek van Dr De Graaff. Het zijn niet goddelijke tussenwezens, die het uitzicht op de levende God hebben verduisterd, die zich als het ware geschoven hebben tussen God en de mensen, maar menselijke wezens, nl. vele theologen en filosofen. Gezien de verdere opbouw van het boek, zal Dr De Graaff met deze (dus meer historisch bepaalde) visie het eens zijn. Zie ook zijn opmerkingen op blz. 45 van zijn boek. Ik acht de mogelijkheid niet uitgesloten, dat de exegese van Dr De Graaff inzake psalm 82 gebruikt zal kunnen worden om de schuld van de crisis der westerse cultuur af te schuiven op goddelijke wezens. Dr De Graaff doet zulks niet, maar het zal niet de eerste maal in de geschiedenis zijn, dat de volgelingen verder gaan dan de leermeester. Mensen hebben in het algemeen de neiging zichzelf te prijzen als ze iets goed doen, als het hun voor de wind gaat; gaat het hun daarentegen slecht of maken ze fouten, dan wordt doorgaans de schuld aan God toegeschreven, we zouden ook kunnen zeggen aan een goddelijk tussenwezen of eenvoudigweg gezegd aan de omstandigheden. Ondanks zijn exegese gebruikt Dr De Graaff de tussenwezens niet om de schuld af te schuiven van het falen in de Westerse cultuur om tot inspiratie te komen en de crisis te doorbreken. De crisis in de Westerse cultuur is de crisis van het Christendom. Het zijn mensen en nog eens mensen (waaronder kerkmensen), die falen en den geringe en den wees niet richten, de goddelozen gunst bewijzen en de ellendige en den behoeftige geen recht doen. Modern gezegd: onze maatschappij is vol van allerlei vormen van onderdrukking en uitbuiting en de maatschappij in de dagen van Asaf, de dichter van psalm 82, was wat dat betreft precies gelijk aan de maatschappij van vandaag. De vormen zijn thans alleen genuanceerder en gecompliceerder; velen

doorzien maatschappelijke structuren niet altijd, en hebben niet altijd door, dat de inhoud van psalm 82 ook vandaag nog actueel is. Misbruik maken van macht is al sinds eeuwen een door mensen graag geliefde bezigheid. De barmhartigheid wordt dan verwaarloosd, zou Dr De Graaff zeggen. En dan niet door goddelijke wezens, maar door menselijke wezens, kergelijke menselijke wezens. Het zijn de geschiedenis door de kerkelijke leiders geweest, die het uitzicht op de levende God hebben verduisterd en het licht van het Evangelie hebben gedooft in Europa. Het kan niet als een toevalligheid worden opgevat, dat bij de kruisiging van Christus de theologen voorop liepen op de weg naar Golgotha. Het is allemaal wel bekend: het verval komt de geschiedenis door vrijwel altijd van bovenaf van theologen en filosofen. U ziet momenteel trouwens hetzelfde in de universitaire wereld. Ook van daaruit komt veel goeds, maar minstens even zoveel verkeersd.

Aan de hand van het boek van Dr De Graaff hoop ik op de achtergronden daarvan verder in te gaan. Dr De Graaff laat zien hoe al de theologiën en filosofieën uit het verleden de cultuur van vandaag hebben gemaakt tot wat zij vandaag is.

En in zijn verklaring laat Dr De Graaff tevens zien, dat hij in zijn benaderingswijze zelf ook weer van bepaalde (Joodse) theologiën en filosofieën uitgaat ter verklaring van de crisis in de westerse cultuur. Hij blijkt, maar daar kom ik nader op terug, toch wel sterk georiënteerd te zijn op Martin Buber, Franz Kafka en Friedrich Nietzsche. De vraag is dan ook, dacht ik, op zijn plaats: Geeft Dr De Graaff niet een verklaring gebaseerd op bepaalde (Joodse) ideologiën of zo U wilt filosofisch georiënteerde theologiën, terwijl een eenvoudiger Bijbelse benaderingswijze voorhanden is.

Misschien moeten we zeggen, dat (Joodse) mythologiën hier de achtergrond vormen. Dr De Graaff zal inzake deze critiek waarschijnlijk antwoorden, dat zulk een kwestie van Bijbelvertaling is. Hij baseert zich nl. op de exegese van Buber, die van sommige oorspronkelijke Bijbelteksten een andere vertaling geeft. Maar, zoals gezegd, hierop komen we nog nader terug.

Na uitvoerige typering gegeven te hebben van de Griekse-, de Romeinse- en de Germaanse cultuur, waarvan ik korthalshalve iets door zal geven van de elementen in de Germaanse cultuur, komt de auteur tot de hoofdstukken over Israël en het oerchristendom. Uit deze hoofdstukken komt ook weer sterk de beïnvloeding van Buber naar voren; vooral in dat over het oerchristendom. De Germaan had evenals de Romein oog voor de werkelijkheid, maar stond meer open voor de gehele werkelijkheid, ook voor dat deel, dat niet onmiddellijk praktisch verwerkt kan worden. De chaos is oorspronkelijk. Goden en mensen vinden de chaos tegenover zich. De natuurordening is naar Germaans besef godencultuur. De strijd der goden is zwaar. De strijd tegen de chaos moet ook in de mensenwereld gevoerd worden. Daar moet de mens trachten stand te houden. De vernieuwing van het leven, het terugkeren van het licht, de omloop van de hemellichamen hebben plaats, omdat de goden de chaos keren en de eeuwige winter nacht nog steeds weten te keren. Zolang de mens zelf sterk genoeg is, roept hij de goden niet aan. Die hebben het al zwaar genoeg. Niet alleen de goden zijn wijs. Er bestaat ook een wijsheid der reuzen. Reuzenwijsheid is die van het mystieke levensgevoel, waarin de mens wil opgaan in het ononderscheiden leven. Het is verwant aan het gevoel te willen terugkeren in de moederschoot. Dit gevoel houdt een verzoeking in, waaraan de Germaan weerstand dient te bieden. Geen man onderwerpt zich aan het lot. Het lot wordt niet door de goden gemaakt, maar door de nornen. Zij snijden de runenstaven, de lotsbeschikking, zelf. Er zijn drie nornen. Urd is het verleden, Werdandi het heden en Skuld de toekomst. Zij zijn het raadsel van de tijd. De Germaan heeft oog voor dit mysterie. Daarom is hij,

Vervolg van pag. 176

Onze jonge mannen doen goed naar de oude Baden Powell te luisteren. Een heer is een vent, zei hij, die een dame niet voortdurend laat merken dat ze vrouw is. Op die wijze toont een jonge man dat hij een heer is: heerser over zichzelf, straks betrouwbaar leider van zijn vrouw. Zo dwingt hij zichzelf, te beantwoorden aan zijn paradijselijke roeping; zo brengt hij tevens zijn wederhelft op zijn eigen niveau, tilt haar omhoog, bespaart haar dubbele beproevingen en roept de al-lerzuiverste gevoelens bij haar op.

Want onze jongelui kunnen ijselijk knallen met hun razende bromfietsen, en keihard scheuren met hun ronkende auto's — maar wie rijdt boven zijn remvermogen rijdt zich al spoedig te pletter. Daarom nog één definitie (en voorlopig de laatste): een heer is een vent — komma — die zich weet te behéersen.

Haarlem - Drs L. van Klinken

volgens Dr De Graaff sterker in muziek dan in plastiek. De muziek vereist een volgorde van ogenblikken in de tijd. De goden zijn wijs omdat zij het lot kunnen lezen. Wat lezen de goden in de runen? De uitdrukking Ragnarök, meestal ten onrechte vertaald, zegt Dr De Graaff, door „Götterdämmerung”, betekent volgens hem letterlijk: het aan de goden voltrokken lot. Dit lot houdt in: de goden moeten sterven. Na het sterven van de lichtgod Baldr volgt de ondergang der goden. Baldr, de lichtgod, is het beste in de wereld. In deze wereld blijkt de duisternis der chaosmachten sterker te zijn dan het licht. Wat is de oorzaak van Baldrs dood. In de strijd met de chaosmachten zijn de goden af en toe gedwongen in een bepaalde noodsituatie hun toevlucht tot iets te nemen, dat hun niet waardig is, nl. list en bedrog. Zelfs Odin maakt zich hieraan schuldig. De Germaanse mythe, dat het bedrog, dat de goden toepassen, de oorzaak is van hun dood is de oorzaak van de ondergang der wereld. De mythe is hier verwant aan psalm 82, zegt Dr De Graaff. De ongerechtigheid der goden leidt tot hun dood. Hoewel in deze wereld het licht niet zal overwinnen, zijn degenen, die zich toch tegen de duisternis verzetten, gericht op een toekomstige wereld, waarin Baldr zal heersen. De kansloze strijd tegen de duisternis is niets anders dan een cultus van de hoop. Wie volgens deze Germaanse mythe van de toekomst weet, zet, hoewel voor deze wereld kansloos, zijn strijd tot het bittere einde voort in de zekere en vaste hoop op de nieuwe wereld van het licht. In deze heidense mythe is zelfs overeenstemming te ontdekken met het Bijbelverhaal. De oude Germanen fluisterden de dode, die verbrand zou worden, een spreuk in het oor, waarin een verhaal van de god Odin in voorkwam. Odin weet nl. van een andere toekomstige wereld, waarin de lichtgod Baldr zal heersen.

Het oerchristendom is volgens Dr De Graaff een volstrekt Joodse aangelegenheid. De oud-Christelijke kerk daarentegen is voortgekomen uit het heiden-christendom, zegt de auteur. Er moet, zo zegt Dr De Graaff, onderscheid gemaakt worden tussen thorah en wet. De wet is een bepaalde verwerking van de thorah in een bepaalde historische situatie. Jezus handhaaft de volheid van de thorah tegenover de gebondenheid van de wet aan een bepaalde historische situatie. Jezus toont aan, dat de wet niet meer bij de veranderde situatie van de volheid des tijds past. De volheid des tijds vraagt niet een door de historische situatie beperkte thorah, maar de volheid vraagt om een vervulde thorah. De thorah moet uit de bedekking van de wet of overlevering geheven worden. Belangrijk vind ik ook, wat Dr De Graaff zegt over de wet en de thorah bij Paulus. Het gaat hier om de Galatenbrief. Bij de eerste vertaling van de Bijbel zijn ontzaglijke beslissingen genomen, zegt Dr De Graaff. In de eerste vertaling wordt thorah met wet vertaald. Hoe is nu de verhouding tussen thorah en wet?

De eerste vertaling verwaarloost volgens Dr De Graaff het wezenlijk verschil tussen wet en thorah. De oorspronkelijke betekenis van Thorah is volgens Martin Buber „Weisung”, de vaderlijke onderwijzing en wegwijzing ten leven. Wet wordt synoniem van thorah. Het Jodendom, zegt de auteur, heeft echter geweten van een hemelse thorah, die het wezen is van de aardse thorah. Deze notie wijst in de richting van wat Jezus de vervulde thorah heeft genoemd. Soms betekent nomos bij Paulus wet, een andere maal thorah, zegt de auteur. De wet is dan de vaste uitleg, de traditie die past bij een beperkte situatie. De wet heeft een bewarende functie en een voorbereidende functie. De wet is nl. de „tuchtmeester” tot de Messias. Door middel van de wet wordt het Volk van Israël bewaard en voorbereid tot de eindtijd, waarin de Messias komt. Deze wet is niet hetzelfde als de thorah. Paulus volgt, volgens Dr De Graaff de volgende redenering in de Galatenbrief. De volkeren hebben volgens het Jodendom geen rechtstreekse relatie met God, maar een indirecte. Tussen God en hen bemiddelen de tussenmachten, de stoicheia. Paulus noemt nu de wet, die men wel van de torah moet onderscheiden, een stoicheion, een tussenmacht. Van hieruit kan dan de op het eerste gezicht duistere uitspraak van Paulus verklaard worden, dat de wet door engelen, dat wil zeggen door tussen-wezens (Gal. 3:19) is geschonken. Dat geldt echter niet voor de

thorah. Die is door God zelf gegeven. De uitleg van de thorah in de wet is dus een aanleggenheid van tussenwezens. Als Israël de thorah slechts leest door middel van de wet, is het niet meer een priesterlijk volk, omdat het een rechtstreekse onmiddellijke relatie met God dan niet meer heeft. Priesterlijk volk zijn wil zeggen een volk, dat uniek is onder de volkeren. Paulus gaat hier, aldus de auteur, in de voetsporen van Jezus. Ook Jezus heeft Israël opgeroepen tot een onmiddellijke godsrelatie zonder tussenwezens.

Het Beknopt Commentaar op de Bijbel (Uitg. Kok, Kampen) zegt van deze engelen: Vgl. Hand. 7:38, 53 en Hebr. 2:2. Uit het Hebreeuwse O.T. weten we van deze engelen dienst bij de wetgeving niet; de gegevens van het N.T. hieromtrent kunnen berusten op mondelingen overlevering, echter ook op de Griekse vertaling der Zeventig, die in Deut. 33:3 het vuur op de Sinai voorstelt als engelen, vgl. Hebr. 1:7 en Ps. 104:4 een middeelaar: Mozes, de tussenpersoon tussen God en Israël bij het overbrengen van de wet.

Volgens Dr De Graaff is de grote vraag, waarvan verschillende beantwoording de onchristelijke gemeente verdeeld heeft, deze: kan men in de eindtijd om tot vervulling van de thorah te komen, het letterlijk voorgeschreven gebod missen? Paulus beantwoordt deze vraag bevestigend, aldus de auteur. Om dit antwoord te verstaan moet er echter op gelet worden, dat Paulus spreekt vanuit een toestand, waarin de Heilige Geest wordt uitgestort in volle mate. De vraag is, zo vervolgt Dr De Graaff, als de Geest nu niet in die volle mate wordt uitgestort, hoe ontvangt de gemeente dan haar „Weisung”. De tegenstanders van Paulus in de gemeente meenden, dat het uiterlijke gebod ook in de eindtijd de weg was om tot de vervulling te komen, voorzover het niet de bedoeling Gods in het gebod verduisterde of krachteloos maakte, zoals het zgn. „korban” voorschrift (Marc. 7:11). Het uiterlijk gebod is dan toeleiding tot de vervulling. Wanneer men zich van deze weg losmaakt, kan zo gemakkelijk, wanneer de Geest niet meer in volle mate wordt uitgestort, een andere levensstijl uit een vreemde traditie overgenomen worden, die van een andere geest is.

Dan gaat men nieuwe geboden scheppen, die invalspoorten van een andere geesteswereld worden. Paulus acht het leven uit de Heilige Geest het een en al. Het Joden-christendom van Petrus en Jacobus heeft meer oog gehad voor het feit, dat de letterlijke gebodsvervulling een vorm van gebed kan zijn in een tijd, waarin de Geest matiger wordt uitgestort, om de Heilige Geest en de leiding Gods te ontvangen. Dit Joodse Christendom is nog tot de veroveringen van de Islam gehandhaafd. Het Christendom uit de heidenen bleef over. Sedert die tijd heeft zich een schisma voltrokken tussen Jodendom en Christendom, zegt Dr De Graaff. Het Christendom werd hierdoor eenzijdiger. Waar het de Joodse levensstijl hoe langer hoe minder doorzette, kon het gemakkelijk veel van een niet-bijbelse levensstijl overnemen. Dat is de grote aanvechting van het Christendom geworden, volgens de auteur. Dr De Graaff zegt hier zeer belangrijke dingen. Ik vind het niet belangrijk of de engelen van Galaten 3:19 nu al of niet goddelijke tussenwezens zijn. Ik zou haast willen zeggen: wat mij betreft, mag het. Het onderscheid wet en thorah, zoals Buber die meent te moeten geven, lijkt mij wel van belang. Nu kan een en ander ook wel wat anders, misschien eenvoudiger gezegd worden, dacht ik. We kunnen hier van de Joden wellicht wel wat leren.

We kunnen het onderscheid wet en thorah misschien zelfs wel gebruiken in alle geschillen de gehele kerkgeschiedenis door. En ook bij de afval, welke zich in de christelijke kerk al spoedig openbaarde. Hoe heeft de Rooms Katholieke Kerk het uitzicht (Buber zou zeggen de „Weisung”) op de levende God verduisterd. Hoe heeft de Rooms Katholieke Kerk de uitleg van de thorah in de wet zonder „Weisung”, zonder de Heilige Geest zouden we moeten zeggen, de bedoeling Gods in het gebod krachteloos gemaakt en verduisterd. Dr De Graaff zou dan zeggen en dat zegt hij in de latere hoofdstukken ook, dat komt omdat de goddelijke tussenwezens niet meer de barmhartigheid betrachtten. De tussenwezens faalden. Ik stel weer (en daarmee

TE BERDE

De Russen zijn onbetrouwbaar. Zij betaalden hun staatsschulden niet meer na de 1e wereldoorlog. Zij waren het die achter de rug van Engeland en Frankrijk om in 1939 een verbond sloten met Duitsland. Zij waren het die de afspraken te Jalta niet nakwamen. Zij overheersen Oost-Europa. Zij zijn het die de koude oorlog deden ontstaan. Ziehier in heel het kort de visie van vele Amerikanen op Sowjet-Rusland (S.U.).

Wat zeggen de Russen? Hoe staan zij tegenover Amerika of algemener gezegd tegenover het Westen? Het is deze vraag geweest die een aantal Amerikaanse historici heeft bezig gehouden — en om deze vraag te beantwoorden zijn zij a.h.w. in de huid van de Russen gekropen om de laatste vijftig jaar wereldgeschiedenis opnieuw te bezien. Hun konklusie was: de Russen moeten ons wel wantrouwen en... we hebben het er naar gemaakt. Hoe kwamen deze historici tot deze verbijsterende konklusie? We zullen pogen dit met enkele voorbeelden toe te lichten.

De ouderen onder ons weten allemaal dat voor de oorlog velen, zowel politieke beunhazen als vermaarde politici, gehoopt en uitgesproken hebben dat de communisten en de fascisten (nazis) elkaar zouden verscheuren. Dat wist de S.U. natuurlijk ook wel. Welnu, welke motieven zullen de Russen aan de Engelsen en Fransen toegeschreven hebben voor hun weigering om met de S.U. een verbond te sluiten tegen het opkomend fascistisch gevaar in Duitsland en Italië? Wat zullen ze gedacht hebben toen Chamberlain c.s. buiten Rusland om, Tsjecho-Slowakije — een land met bijzonder sterk verdedigbare grenzen tegen Duitsland en met een prima leger — bewoog om aan Hitlers eisen toe te geven? Zouden ze het ook niet hoogstverdacht gevonden hebben dat toen tenslotte Engeland en Frankrijk — na de ramp in Tsjecho-Slowakije — een gezantschap stuurde om te onderhandelen over een verdrag, dit gezantschap bestond uit onbekende politici van tweede rang? Naar het nazistisch Duitsland reisde Chamberlain, de minister-president in eigen persoon. Chamberlain reisde per vliegtuig, het gezantschap naar Rusland reisde per boot!! Wat te denken van het felle verzet van de Engelsen en Fransen tegen het Russische plan om Estland, Letland en Litouwen te bezetten. Drie landjes die allesbehalve democratisch bestuurd werden en waarvan veel leidinggevende figuren van Duitsen bloede waren. Dit verzet stak merkwaardig af tegen de lauwe houding van deze landen tegenover het inpikken van Tsjecho-Slowakije door Hitler.

Was het een wonder dat Stalin tenslotte met Duitsland aanpakte? Hij wist drommels goed dat een oorlog Duitsland-Rusland zou komen en het verdrag met Hitler niet meer dan uitstel van executie betekende. Dit uitstel kon hij goed gebruiken om de Baltische staten in te pikken — tot woede van de Duitse generaals, immers deze staten vormden een weg zowel naar Leningrad als naar het pro-Duitse Finland.

Het wantrouwen van Rusland spruit niet alleen voort uit de tegenstelling Oosten-Westen maar ook uit de handel en wandel van het Westen tegenover het Oosten. Het is naar mijn mening goed dat voormelde historici de aandacht gevestigd hebben op dit aspect van de verhouding Oost-West. Teveel is in het verleden Rusland bekeken vanuit een dogmatisch vooroordeel, een vooroordeel dat gebaseerd was op een westerse, kapitalistische en soms Christelijke levensbeschouwing, waarbij niet altijd de schijn vermeden werd — was het wel altijd schijn? — dat kapitalisme en Christendom hand-in-hand gingen.

Vervolg van pag. 178

kom ik niet in strijd met de geest van het boek van Dr De Graaff: het zijn de menselijke „tussenwezens”, de kerkelijke leiders, die het volk stenen voor brood verkochten. En dat gebeurt nog dagelijks. Hoeveel zielen zijn er de eeuwen door in de Rooms Katholieke Kerk niet misleid en de zicht op het eeuwig heil ontnomen? Niet door goddelijke wezens, maar nogmaals door mensen en mensen alleen, vooral mensen met een theologische en filosofische opleiding. Het is gemakkelijker zegt de Schrift dat een kameel gaat door het oog van een naald dan dat een rijke ingaat in het Koninkrijk Gods. Misschien mogen we ook wel zeggen: het is gemakkelijker dat een kameel gaat door het oog van een naald dan dat een theoloog of een filosoof zalig wordt.

En wat denkt U van de kerkelijke strijdpunten, welke er de laatste eeuwen in de Protestantse kerken zijn. De thorah is door God gegeven. De wet is een bepaalde verwerking van de thorah in een bepaalde historische situatie. Past U dit eens toe op de strijd in onze vrijgemaakte kerken rond de Belijdenisgeschriften? Als de wet niet vanuit de toestand, waarin de Heilige Geest in volle mate wordt uitgestort, wordt uitgelegd, kan dan tot vervulling van de thorah worden gekomen?

En wat vindt U van de strijd welke momenteel heerst in de synodale kerken. Ik zou willen zeggen: daar zou de Joodse- of Joods-christelijke opvatting, dat de letterlijke gebodsvervulling een vorm van gebed (en behoud) kan zijn in deze tijd, waarin de Geest matiger wordt uitgestort, om de Heilige Geest en de leiding Gods te ontvangen. In plaats van zich aan de wet te houden, komt men in die kerken met eigenwillige uitlegingen, welke natuurlijk niet tot vervulling der thorah leiden. Het letterlijk gebod kan in een bepaalde historische situatie dus (afwezigheid van de Geest) niet gemist worden. Het kan in donkere tijden behoud betekenen de wet te handhaven. Maar zoals het in deze donkere tijd (en trouwens in al dergelijke situaties) gaat; de wet wordt verlaten en eigen wetten daarvoor in de plaats gesteld. De wet wordt dan doorgaans tot mythe verklaard en eigen wetten (die terecht mythen moeten worden genoemd) worden als de wet uitgegeven. Eigen ideologiën komen dan in de plaats van de wet, welke, zoals dan meestal gezegd wordt, verouderd is of verduisterend werkt. Alleen eigen ideologiën zijn dan het eind van alle wijsheid. Ik moet zeggen, dat Dr De Graaff ook van bepaalde ideologiën uitgaat, maar er in geslaagd is deze zo toe te passen, dat zelfs met behulp van een andere uitleg toch tot dezelfde uitkomst wordt gekomen en zijn boek waardevol blijft. Van de meeste ideologiën kan dat niet gezegd worden.

Of anders gezegd, Dr De Graaff verabsolueert zijn eigen ideologie niet, maar blijft befeffen, dat de thorah het laatste woord heeft.

Over de overige hoofdstukken een volgende maal.

INGEZONDEN

VERBAND VAN

SCHOLEN VAN Geref. BELIJDENIS

In „De School met de Bijbel” van aug. 1970 lezen we: Op 31 juli jl. kwam van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, de verblijdende mededeling: „Het toegezonden ontwerp huishoudelijk reglement van de Commissie van Beroep van Scholen, aangesloten bij Uw vereniging, geeft mij geen aanleiding tot het maken van opmerkingen. Voorzien van het bewijs van mijn goedkeuring doe ik U hierbij één exemplaar van het reglement toekomen.”

Dat was dus in orde. Enkele dagen later ontvingen we ook de ministeriële goedkeuring voor een eigen Borgstellingsorganisatie.

Wij mogen dus tot ons aller blijdschap vaststellen dat wij nu wat onze organisatie betreft volledig gereed zijn: een eigen Commissie van Beroep en een eigen Borgstellingsorganisatie. De Here heeft ons rijkelijk willen zegenen in onze arbeid, om te komen tot een eigen organisatie, die Schrift en Belijdenis als grondslag heeft. Laten wij als aangesloten scholen op deze aloude grondslag samen verder bouwen, opdat er, mede door het onderwijs op de scholen, een geslacht moge opgroeien, dat vraagt naar de geboden des Heren. Dat naar Gods Woord begeert te leven en te werken in alle sectoren van het leven.

Adressenboekje Gereformeerde Kerken

(het zgn. „blauwe boekje”)

Het losbladig adressenboekje, dat in januari verscheen, is reeds zozeer verouderd, dat het verstrekken van aanvullingsbladen alléén weinig zinvol zou zijn. **Het binnenwerk zal geheel vernieuwd moeten worden.**

Daarom verzoek ik alle buiten het verband geraakte kerken mij de nodige gegevens te verstrekken. Liefst getypt, en op dezelfde wijze opgesteld als de meeste kerken in het blauwe boekje deden. Ook de onveranderd blijvende gegevens, dus niet slechts de mutaties.

Het is de bedoeling, dat het boekje in december verschijnt, of zoveel eerder als mogelijk blijkt. Buijten & Schipperheijn verzorgt het weer. Ik hoop de gegevens vóór 30 september te mogen ontvangen, ook van hen die dit bericht niet zelf onder het oog krijgen doch er van horen. Maakt, lezers, Uw scriba er even op attent.

Enquête. Van belanghebbende zijde werd er op aangedrongen, het boekje later te doen verschijnen: niet in of voor december, doch eind januari. Dit, omdat in vele kerken juist omstreeks de jaarwisseling ambtsdragersverkiezingen worden gehouden, waardoor er vlak na de verschijning vele mutaties zullen optreden. Ik zal gaarne van de kerken waar dit het geval is, hiervan bericht ontvangen. Blijkt de mededeling juist te zijn, en zijn er begin januari vele mutaties te wachten, dan zou het terzake kunnen leiden tot opvolging van de suggestie omtrent de verschijningsdatum.

W. Kaper

Utrecht, van Lijnden van Sandenburglaan 16.

Maar nu willen wij ook alle scholen, die met het doel en streven van het Verband van Scholen van Gereformeerde Belijdenis instemmen, maar zich tot dusver om welke reden dan ook nog niet hebben aangesloten, opwekken om zich bij het Verband van Scholen aan te sluiten.

Aan de woorden van br. W. Tamminga, secretaris, wil ik ter verduidelijking dit nog toevoegen:

1. Wanneer er scholen zijn, die zich bij ons verband niet durfden aansluiten omdat ze vreesden, dan niet aan hun wettelijke verplichtingen wat betreft Commissie van Beroep en Borgstellingsorganisatie te kunnen voldoen, nu behoeven ze die vrees niet meer te hebben.

2. In Opbouw moge ik al die vrijgemaakten, die kinderen hebben op scholen van Geref. Grondslag, dus niet op vrijgemaakte scholen, die aangesloten zijn bij het Landelijk Verband, opwekken, in de kring van hun schoolvereniging alles in het werk te stellen, opdat hun schoolvereniging zich aansluit bij het Verband van Scholen van Geref. Belijdenis, en niet blijve bij de gefuseerde vereniging, de P.C.K.B.O., die de Gereformeerde Belijdenisgeschriften niet als grondslag aanvaardde.

3. Tenslotte zij hier nog met grote dankbaarheid vermeld, dat het Landelijk Verband van vrijgemaakte scholen ons beloofd had te zullen helpen in het voldoen aan onze wettelijke verplichtingen, zo we niet een eigen Commissie van Beroep en Borgstellingsorganisatie hadden kunnen vormen. En mr. De Heer van de Scholen der Geref. Gemeenten heeft ons steeds met z'n adviezen gediend.

Moge deze drie schoolverbanden nauw met elkaar gaan samenwerken, b.v. zoals het G.P.V. met het N.E.V., want dat zal in de toekomst bitter noodzakelijk zijn.

J. L. Struik

Laag-Zuthem (Ov.), Kolkweg 43.

—o—

CONCREET

Nieuw reformatorisch politiek jongerenorgaan

Wie kennis neemt van de inhoud van veel jongerenbladen, zal opmerken dat een niet aflatende stroom van linkse propaganda wordt uitgestort over de jonge generatie. De sleutelposities in de jongerenpers worden bijna uitsluitend bezet door linkse voorlichters.

Stukken over dienstweigering, anti-Amerikaanse propaganda, aanvallen op de NAVO en artikelen waarin het gebruik van drugs als ongevaarlijk wordt beschreven, wisselen elkaar af.

Daarom is het hoog tijd dat er een jongerenorgaan komt dat duidelijk positief tegenwicht gaat geven tegen allerlei linkse informatie.

Eind augustus gaat het eerste nummer van het nieuwe reformatorische jongerenorgaan „Concreet” verschijnen. Dit besluit kon genomen worden nadat op de eerste aankondiging van het blad al een groot aantal positieve reacties binnenkwam. Het blijkt dat veel jongeren andere dan eenzijdig linkse informatie willen lezen.

CONCREET zal, in gebondenheid aan het Evangelie, een helder geluid laten horen tegenover allerlei pacifistische denkbeelden en onrijpe geestesproducten van het zgn. „kritisch denken”.

Hoewel CONCREET in de eerste plaats een orgaan voor jongeren zo tussen 16 en 30 jaar zal zijn, zal het ook ouderen verheugen dat CONCREET wil medewerken aan een reformatorisch politiek reveil in ons land.

Uw steun voor ons streven in de vorm van een bijdrage of abonnement (minimum f 2,50 voor het lopende jaar) is dringend gewenst.

Stel uw reactie niet uit; bericht even aan: CONCREET, Postbus 285, Groningen, dat u het eerste nummer van CONCREET wilt ontvangen.

Groningen.

Drs. J. G. van der Land
(eindredacteur CONCREET)

—o—

Potchefstroom Amsterdam Toronto
juni 1970

Lectori Salutem,

Aan het einde van 1969 is prof. dr. H. G. Stoker, na het bereiken van de zeventigjarige ouderdom op 17 april 1969, uit het docerende personeel van de Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys getreden. Hij was sinds 1925 aan deze Universiteit verbonden.

Gedurende die 45 jaren heeft prof. Stoker internationale bekendheid verworven door zijn vele publicaties die in Amerika, Nederland en Zuid-Afrika verschenen zijn. Op scherpzinnige en oorspronkelijke wijze heeft hij zich onderscheiden als filosoof van formaat door zijn analysering van zaken, zoals de levens- en wereldbeschouwing, geestelijke stromingen, kentheorie, cosmologie, anthropologie, cultuurfilosofie, etiek, wetenschapsleer, enz. Zijn bijdrage tot de systematische wijsbegeerte staat bekend als „Die Wysbegeerte van die Skeppingsidee”. Ook zijn zelfstandige medewerking met de Amsterdamse hoogleraren Dooyeweerd en Vollehoven is goed bekend. Zijn jongste werken: Beginnel en Metodes in die Wetenskap (1961) en Oorsprong en Rigting I (1967) en II (1970) getuigen van rijpheid en filosofische denkkraft.

Ook op meerschappelijk gebied heeft hij zich onvermoeid gegeven voor het uitdragen van het Calvinisme door zijn medewerking aan lichamen zoals de Calvinistiese Unie, die Federasie van Calvinistiese Studenteverenigings in Suid-Afrika, Die Suid-Afrikaanse Vereniging vir die Bevordering van die Christelike Wetenskap, de Vereeniging voor Calvinistiese Wijsbegeerte, enz.

In verband met zijn aftreden is er nu een internationaal comité gevormd door de ondergetekenden met het doel een feestbundel te laten verschijnen die als huldeblijk aan prof. Stoker opgedragen wordt. Deze bundel bestaat uit artikelen en filosofische opstellen uit de pen van bekende buitenlandse en binnenlandse wijsgeren. De bundel draagt als titel: TRUTH AND REALITY (Philosophical perspective on reality) en heeft een omvang van ongeveer 300 pagina's. Dit zal hopelijk in december 1970 verschijnen. Het overhandigen van de bundel zal geschieden tijdens een onthaal in Potchefstroom.

Om de uitgave van de bundel echter financieel mogelijk te maken, hebben wij abonnee's nodig. Voorafingetekende exemplaren worden door de jubilaris getekend en de namen van intekenaars worden in de bundel opgenomen. Vóór 30 september 1970 belooft de prijs met intekening f 25,— per exemplaar (voor studenten f 20,—) daarna echter wordt de prijs verhoogd naar f 30,— per exemplaar.

Het comité neemt de vrijmoedigheid u te naderen met het verzoek voor 30 september a.s. te abonneren en bovendien ook een bijdrage te sturen voor de onkosten van het onthaal. Mocht u niet abonneren op de bundel, wordt uw bijdrage toch zeer waardeerde.

Het bedrag kan gestort worden op girorekening 54977 t.n.v. dr. J. Stellingwerff onder vermelding „bundel Prof. Stoker”.

Het comité:

H. J. J. Bingle (Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O.) Voorzitter.

P. G. W. du Plessis (Randse Afrikaanse Universiteit) Vice-Voorzitter.

B. Duwenage (Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O.) Secretaris (Zuid-Afrika).

N. T. van der Merwe (Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O.).

- J. Stellingwerff (Vrije Universiteit te Amsterdam Secretaris (Europa).
- H. Hart (Institute for Christian Studies, Toronto) Secretaris (Amerika).
- I. A. Bunting (Rhodes University, Grahamstown).
- J. D. Dengerink (Vrije Universiteit, Amsterdam).
- H. Dooyeweerd (Vrije Universiteit, Amsterdam).
- P. S. Dreyer (Universiteit van Pretoria).
- J. F. Kirsten (Universiteit van Stellenbosch).
- H. E. Runner (Calvin College, Grand Rapids).
- F. L. R. Sassen (Rijksuniversiteit, Leiden).
- C. G. Seerveld (Trinity Christian College, Illinois).
- J. Suzman (University of the Witwatersrand).
- A. Troost (Vrije Universiteit, Amsterdam).
- M. Versfeld (University of Cape Town).
- D. H. Th. Vollenhoven (Vrije Universiteit, Amsterdam).
- B. Zijlstra, (Institute for Christian Studies, Toronto).

FEESTBUNDEL: TRUTH AND REALTY

- I. Foto en Opdracht.
- II. Wijsgerige opstellen van vrienden, collega's en leerlingen (alfabetisch).
- III. Chronologische lijst van publikaties van prof. Stoker.
- IV. Lijst van intekenaren.

KERKNIEUWS

BEROEPEN: te Sliedrecht: ds. A. H. Algra te Wormer; te Ermelo-B: ds. J. H. van der Hoeven te Drachten; te Hoogkerk en te Hattem: ds. S. Cnossen te Vollenhove-Cadoelen; te Daarlerveen: ds. A. C. Haitsma te Zaamslag; te Haren-A (Gr.): ds. J. H. Veefkind te Krommenie.

AANGENOMEN: naar Sliedrecht: ds. A. H. Algra te Wormer; naar Haarlemmermeer O.Z.: ds. J. D. Janse te Marknesse (N.O.P.).

BEDANKT: voor Mariëberg: ds. H. Mostert te Harderwijk; voor Mussel: ds. R. T. Urban te Ferwerd en Hallum; voor Neerlandia (Can.): ds. M. van der Wel te Londen-Watford (Ont. Can.); voor Chatham (Can.): ds. D. de Jong te Edmonton (Can.).

DS. D. J. VAN STELTEN — Ds. D. J. van Stelten, missionair predikant op West-Irian voor de kerk van Bunschoten-Spakenburg, is vorige week voor een verlof van 4 maanden in Nederland teruggekeerd.

Met in gang van 1 oktober a.s. zullen de Geref. Kerken (vrijgem.) van Koog-Zaandijk en Wormerveer samengevoegd worden tot een Geref. Kerk (vrijgem.) van Zaanstreek-Centrum.

De kerkdiensten van deze gemeente zullen voorlopig gehouden worden in het kerkgebouw Transvaalstraat 2 te Wormerveer.

De samengevoegde gemeente telt ruim 200 leden en plannen om een beroep uit te brengen in de vacature die is ontstaan door het overlijden van ds. C. van Venetië verkeren in een vergevorderd stadium.

Dit beroep zal binnenkort worden uitgebracht op kandidaat P. Dekker te Kampen.

PROPAEDEUTISCH EXAMEN — Geslaagd voor het propaedeutisch examen de heer J. P. C. Simpelaar, Patrimoniumstraat 2, Haarlem.

De Heere
verblijdde ons met
de geboorte
van

JOHANNA ANNETTE

- A. Kadijk
- J. A. Kadijk-Grashuis
- Grietje
- Simon
- Jacobien
- Annemarie
- Aldert Jan

Dronten, 9 september 1970
De Oeverloper 31

De HEERE verblijdde ons met de geboorte van een zoon en broertje

CORNELIS

- L. Versteeg
- S. J. Versteeg-de Vries
- Wendel, Govert,
- Janneke, Willem
- Karin, Ellen

Gorinchem, 12 september 1970
Leidekkerstraat 4.

Ps. 91, 1. 2 (onber.)

Zondag 12 september j.l. herdachten wij, dat onze ouders,

T. MOLLEMA
en

T. C. MOLLEMA-DEN UIJL

25 jaar geleden in het huwelijk traden.
Hun kinderen
Kampen, Wortmanstraat 22.

Na een geduldig gedragen lijden nam de God van het Verbond tot Zich in Zijn eeuwige heerlijkheid onze lieve en zorgzame Moeder en Oma,

JOHANNA TIEMERSMA

sinds 25 januari 1955 weduwe
van Jurriën Mooiweer

op de leeftijd van ruim 68 jaar.

„Indien wij alleen voor dit leven onze hoop op Christus gebouwd hebben, zijn wij de beklagenswaardigste van alle mensen.
Maar nu, Christus is opgewekt uit de doden, als Eersteling van hen, die ontslapen zijn”. I Cor. 15 : 19 en 20.

Enschede:

- H. Mooiweer
- H. Mooiweer-Altena

Enschede:

- O. Mooiweer
- A. Mooiweer-Janssens

Amersfoort:

- R. A. Dam-Mooiweer
- H. Dam
- en kleinkinderen

Enschede, 14 september 1970
Gereformeerd Rusthuis: „Martha-Oord”.

Correspondentie-adres: Lasondersingel 115, Enschede.

De begrafenis vindt D.V. plaats op vrijdag 18 september op de begraafplaats „Den en Rust”, Soestdijkseweg 265-z te Bilthoven.

Zij die de begrafenis wensen bij te wonen, worden verzocht om 14.00 uur in de aula op de begraafplaats te zijn.

HET MIDDEN OOSTEN

ISRAËL EN DE VOOR ZIJN BESTEMDE 70 JAARWEKEN VAN DAN. 9:24,

waarvan straks de laatste week aanbreekt waarin de eindbeproeving van het volk Israël valt en zijn geestelijk en nationaal herstel.

Uitgave: Comité tot verbr. v. d. Waarheid der Schriften. Rotterdam. Giro 346974. Prijs f 1,50.

ERMELO op de Veluwe TE KOOP:

MOOI WOONHUIS

(binnenkort vrij te aanvaarden)

Indeling:

- Woonkamer, eetkamer, hal met toilet, grote diepe kelderkast, grote moderne keuken, schuur en bergruimte.
- 3 slaapkamers en doucheceel.
- Mooie afgewerkte zolder met slaapvertrek voor twee personen.

Grote mooi aangelegde tuin, waarin kantoorgebouw (± 4 x 6 mtr.), hetwelk zonder veel kosten zeer geschikt gemaakt kan worden voor permanente bewoning of zomerverblijf.

Alles in goede staat van onderhoud.

MAKELAARSKANTOOR J. VAN NIJHUIS

Dorpsstraat 92, Putten (Vel.)
Telefoon 03418 - 1148.

Bij voldoende belangstelling verschijnt binnenkort

het verslag van de in Hoogeveen gehouden Synode van de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt

samengesteld door **drs N. Scheps**. Prijs ± f. 5,-.

Bestellingen bij:

Administratie Weekblad Kerknieuws, Postbus 2100, 's-Gravenhage. Telefoon 070 - 83 83 72

KAMPEN

Het bestuur van de Geref. lagere school „noord” (vrijgemaakt) te Kampen vraagt per 15 oktober a.s. wegens benoeming bij het nijverheidsonderwijs

een

onderwijzer

voor klas 4

en per 1 januari 1971 wegens benoeming bij het Mavo

een

onderwijzer of onderwijzeres

voor klas 3.

Sollicitaties zo spoedig mogelijk aan het hoofd der school de heer T. Mollema, Wortmanstraat 22 te Kampen. Tel. 05202 - 5682.